

Krisztus és Konfutse.

A kínai boxer-lázadás alkalmából egy névtelen könyv jelent meg az angol könyvpiacra, mely nem csekély érdeklődést keltett mindenfelé. Címe (szabad körülírással) magyarul így hangzik: Egy kínai tisztviselő levelei, vagyis, egy keleti ember felfogása a nyugati civilizációról. („Letters from chinese official being an Eastern view of Western civilisation.“)

Szerzője egy kínai tisztviselő álarca mögé rejtőzve sújtó kritikát gyakorol az európai kulturáról, úgy amint azt Angliában való huzamosabb tartózkodása alatt megismerte. Párhuzamot von a kínai és európai társadalmi, politikai és szellemi viszonyok között és midőn Kinának egészben véve minden téren elsőbbséget tulajdonít, Konfutsét is Krisztus fölé helyezi. Úgy találja, hogy az európai kultúra csak egy gazdasági kaoszt tüntet fel, mellyel szemben az ősrégi kínai kultúra erkölcsi rendet testesít meg. Az európai civilizáció soha sem volt krisztusi, míg a kínai minden izében konfuciusi jellegű, ami annyit jelent, hogy erkölcsi szempontból indul ki, az európaiaknál ellenben elsősorban gazdasági szempontok érvényesülnek, ezekre rakják rá, már úgy, amint lehet, az erkölcsöt. „A modern keresztyénség — úgymond — egy hatástalan eszmény külsőleges tisztelete, ez a külsőleges tisztelet pedig tulajdonkép csak az atheizmus, az istentelenség takarója. Igaz, hogy Konfutse nem állított föl vallási, illetőleg metafizikai rendszert, sőt ellenkezőleg elriasztott a természetfölöttire vonatkozó képzetek alkotásától; de adott irányzást és ösztönzést a helyes cselekvésre. Az elvek, melyeket fölállított, ugyanazok, amelyeket ma Kína társadalmi szervezetében tényleg megtestesülve látunk. A két főeszme pedig az ősök tisztelete és a munka ideálja. És a tömeg, ha nem vallja is, de gyakorolja e tanokat. Ezzel szemben a keresztyénség soha sem gyakorolt, de nem is gyakorolhat befolyást a Nyugat társadalmi berendezkedésére, mert a keresztyénség oly ideált képvisel, amelyet e földön megvalósítani nem lehet. „Eszménye nem a munka a földön, hanem a szemlélődés a mennyben, nem az emberi nem egysége, hanem a szeretet közössége. Ilyen volt a keresztyén eszme kezdetben, majd meg-

indult ellene a harc, melyben elbukott és melyben a világi szellem győzött. úgy hogy a jelen európai társadalom teljesen gazdasági és politikai erőknél a szolgálatában állva, politikai és gazdasági rendszere a keresztyén szellemtől teljesen elvált. Hogy ily viszonyok között a keresztyén vallást mégis elismerik fontos tényezőnek, az tulajdonképen csak konvencionális hazugság. A keresztyén vallás alapítója, Jézus Krisztus, születésénél fogva vidéki, foglalkozására nézve kézmives, temperamentumánál fogva költő és misztikus, rövid élete folyamán nem birt értékekkel a társadalmi, gazdasági és állami problémák iránt, ép azért a keresztyénségre társadalmat alapítani, elvei szerint államot kormányozni egyszerűen nem lehet. „Soha ember nem volt alkalmasabb arra, hogy vallásos szektát létesítsen, soha ember alkalmatlanabb, hogy államot alapítson vagy kormányozzon. Mégis ez az ember volt az, akinek az *önmegtagadást parancsoló naiv hitelveit evangélium gyanánt fogadták el a Nyugat kapzsi nemzetei.*“ A keresztyén hit bármely befolyást gyakorol is az egyesek belső életére, nyilvános magatartásukra kevés vagy semmi befolyással sem bír. Azoknak a cselekvényeiket pedig, akiknek államot kell kormányozni, nem irányította soha. Mit ér akkor annak a hangoztatása, hogy lényegét véve a keresztyénség magasabb vallás, mint a kínaiaké? . . . Eddig a kínai tisztviselő.

Az ismertetett szemelvényekből nyilvánvaló, hogy a kínai mandarin életrevalóbb eszménynek tekinti a Konfutse tanát, mint a Krisztusét, továbbá, hogy meg van arról győződve, hogy a kínai ember ma is teljesen a nagy kínai bölcselő szellemében él. míg a mai keresztyének szerinte teljesen eltértek a régi ideáltól, mely különben is kivihetetlen és tehetetlen. Bizonyos azonban, hogy e műben még többről is van szó: alapgondolata tulajdonképen a kelet és nyugat eltérő gondolkodásmódja; világnézete, a keleti és nyugati civilizáció nagy ellentéte, mely mindjobban kiélesedik és a két világrész közötti vésztes összeütközés csiráját rejti magában. Ezeknek a kérdéseknek tüzetes fejtegetésébe azonban itt nem bocsájtkozhatunk, hanem csak a két vallást, illetőleg a két vallásalapítót kívánjuk összehasonlítani, ami azért is üdvös, mert csak ily módon tehetünk szert önismeretre és tudhatjuk meg, hol tartunk, mit végeztünk, hol tévedtünk, mit kell helyrehozunk — a többi kérdést csak futólag érinthetjük. Nézzük tehát mindenekelőtt, hogy ki volt és mit akart Konfutse és vajjon csakugyan azonos-e az eredeti konfucianizmus a mai hivatalos *konfucianizmus*-sal?

A manapság istenként tisztelt kínai bölcselő, aki az összes kínai eszmék és törekvések szellemi központja, a kínai bölcselkedés, humanizmus és gondolkodás legtipikusabb megtestesülése, a Kr. e. IV. században született. Nem szólva itt azon legendákról, melyek Konfutse bölcsője körül szövődtek, a hiteles hagyo-

mányok szerint 551-ben született Lu államban. Atyja hírneves katonája volt, aki 3 évvel a gyermek születése után meghalt. A Konfuce gyermekkorára vonatkozó hiteles adatok még gyérebbek, mint a Jézuséra vonatkozók. Ténynek látszik, hogy már 19 éves korában megnősült, de házassága boldogtalan volt és fiát sem kedvelte valami nagyon. Nemsokára a gabonatárak felügyelőjévé nevezte ki az állam. Hogy meddig maradt e hivatalában, bizonytalan. 22 éves korában megkezdte tanító tevékenységét, vándortanító módjára tanítványokat gyűjtött maga köré és azoknak az ajándékaiból élt. Ez éppenséggel nem volt új dolog a mennyei birodalomban. Voltak már előtte is amolyan vándortanítók, félig rétorok, félig politikusok, akik az akkoriban csupa kisebb és egymással vetekedő államokra szakadt birodalmat bejárva, az egyes fejedelemségek állapotait megkritizálták és az uralkodóknak tanácsokat osztogattak. Nemsokára rá Konfuce elhagyta hazáját a benne dúló politikai torzalkodások miatt és a csendesebb Tsi tartományba költözött. De csakhamar itt is csatlódott az uralkodó hercegben, azért nem is vállalt hivatalt, noha a herceg szerette volna. Majd ismét visszatért hazájába, ahol, mikor a helyzet kedvezőbbre fordult, a politika mezejére lépett és hivatali pályáján gyorsan emelkedett, úgy hogy végre az igazságszolgáltatás minisztere lett. Ezen minőségében szabályozta a néposztályok viszonyait, átalakította a törvénykezést és rendezte az udvari szertartásokat meg a temetkezési szokásokat. Hogy milyen nemes szellem vezérelte ezen munkásságában, mutatja a következő nyilatkozata: „A viszálykodókat én is csak úgy hallgatom meg, mint más ember, ami azonban szerfelett szükséges, az, hogy legyünk rajta, hogy ne legyen viszálykodás.“ Azonban a bölcs hírével együtt irigyek száma is növekedett és előbbi pártfogója, Tsi hercege, irigykedvén Lu állam virágzására, elidegenítette a böléstől ura szívét, még pedig igazán keleti módon. Amennyiben 80 gyönyörű leányból és 120 lóból álló ajándékkal lepte meg, úgy hogy a herceg teljesen elfordult az állami ügyektől, Konfuce minden nemes törekvése pedig kárba veszett. Elkeseredve letette hivatalát, ismét megvált hazájától és 13 viszontagsággal teljes évet töltött hazátlan bujdosásban. Amint Platon nem tudta elfogadtatni politikai elveit a Dionysiusokkal, úgy Konfuce sem talált egyetlen uralkodót sem, aki hajlandónak mutatkozott volna politikai és társadalmi reformterveit megvalósítani; elvei felfüggesztése árán pedig nem akart hivatalt vállalni. Egyszer-más-szor azonban mégis engedett valamit hirdetett elveiből. Megtörtént, hogy egy államban elfogták s csak azon föltétel mellett bocsátották szabadon, ha oda soha többé be nem teszi a lábát. Ő azonban adott ígérete ellenére mégis elment, úgy okoskodván, hogy csak kikényszerített eskü volt, amit megszegett. Hazatérve szorgalmasan dolgozott a régi könyvek rendezésén. A nevéhez fűződő 9 munka,

melyeket az irodalomtörténetírók klasszikus vagy kanonikus könyveknek neveznek, maiglan az igazhitűség kodexe gyanánt szolgálnak a kínai politika, morál és vallás terén — pedig ő e munkáknak nem annyira *szerezője*, mint inkább magyarázója és szövegjavítója volt. Úgy látszik, hogy csak egyetlen egy, a Lu állam száraz krónikája származik az ő tollából. Ez az irodalmi tevékenység és a zene reformálása tölti be életének utolsó esztendeit. Az évek száma és a sok vizontagság végre is megtörte. Halála körülményeit így beszélik el: „Egy reggel korán felkelt és hátára tett kézzel botjára támaszkodva, fel és alá járkált ajtaja előtt feljajdulva:

„A nagy hegy elporlik,
Az erős gerenda eltörik

S a böles úgy hervad el mint a növény.”

E szavak után ágyába feküdt és egy héttel rá meghalt 73 éves korában.“

Milyen ember volt Konfutse? Tanítványai leírásából, kik életmódjának legaprólékosabb mozzanatait is feljegyezték, az tűnik ki, hogy a mester öreges, kissé mogorva ember volt, pedáns magatartással ruházatában és szokásaiban, aki bizonyos kenetességgel tanít és a holtakkal, akik nem vitatkoznak vele, jó viszonyban van, de örökösen hadilábon áll az élőkkel, mert nem akarják a világot az ő rendelményei szerint boldogítani. (Brandt.) Nem volt minden hibától ment, nem egyszer megalkudott a körülményekkel. De a tudomány iránt való szeretete, a jónak tisztelete, az alávalósággal szerzett földi javak megvetése, a nép boldogítására és az emberek erkölceinek javítására, az állam helyes berendezkedésére és hazája régi fényének helyreállítására irányzott komoly törekvése tiszteletet érdemlő vonások. Életében mégis csak kevés pártolást talált rendszere, ami sokszor keserves panaszokra fakasztotta — inkább halála után kezdett terjedni, különösen mióta 194. Kr. e. a Han dinasztia alapítója egy bikát áldozott a nagy böles sírjánál. A Kr. u. 1. évben hercegi rangra emelték, 609-től kezdve pedig már templomokat is állítanak neki.

Tanairól nem igen kapunk teljesen tiszta képet. Sih-Hoang-ti császár ugyanis 219—218. Kr. e. halálbüntetés terhe alatt hagyta meg az összes irodalmi termékek elpusztítását a gyógyászzattal és építéssel foglalkozó könyvek kivételével. 213-ban hajtották végre a kegyetlen rendeletet és ez az oka, hogy a klasszikus könyvek, melyekből a konfucianizmus ismeretét meritjük, csak csonkán, töredékesen maradtak ránk, minek következtében a kínai kritikusok és a fordítók ma is vitatkoznak az egyes munkák eredete, szerzősége és szövegének értelmezése felől. Ezt szem előtt tartva egész általánosságban mondhatjuk, hogy Konfutse tanának főjellemonása a régiekre való folytonos hivatkozás. Nem az újítás hanem a feledésbe ment régi erkölcsök visszaállításának a színében

igyekezett tanításait feltüntetni. „Ő nem *tökéletesíteni*, nem bevégezni, betölteni jött mint Krisztus, hanem *helyreállítani*.“ Egészen bizonyos, hogy azok az ellenvetések, melyekkel ma is egyes felvilágosult mandarinok újító törekvései találkoznak, arra a mély hatásra vezetendők vissza, „melyet a folyton hátratekintő böles tanai oltottak a „peuple baroque“ lelkébe“. A fent idéztem kínai tisztviselőben ugyanez a szellem érvényesül.

Konfutse tana nem annyira *vallás*, mint inkább népboldogító *erkölcstani rendszer*, melynek alap gondolata: hogyan érhető el a legfőbb jó ezen a földön. Egy személyes Istenre való célzást hiába keresünk nála; teljesen beéri a személytelen Ég emlegetésével. Gyűlölte a babonát és a bálványimádást, de sokkal konzervatívabb volt, semhogy elhatározó lépést tett volna kiirtására, azért alkalmazta az „Ég“ szót, hogy félreértésre ürügyet ne adjon. Másrészt ellentétbe helyezkedett idősebb kortársával, az aszkétikus Laotse-val, Kina Platon-jával, akinek a Tao-te-king című műben foglalt világnézete „misztikus monizmusnak“ nevezhető. Míg Laotse gondolkozása éppen az öröklés kérdéseire irányul, Konfutse következetesen hallgat az *istenségről, a lélekről és a lélek halhatatlanságáról*. Midőn egyszer egyik tanítványa a halál felől kérdezte, a mester így felelt: „Ha még az életet sem ismered, hogyan ismerhetnéd meg a halált?“ Látni való, hogy Konfutse nem igen szeretett foglalkozni eschatologikus kérdésekkel, főcélja gyakorlati életbölcsesség hirdetése.

Lássuk ezek után fölveit a Ta-hio¹⁾ (nagy tanítás) és Tschung-yung²⁾ (a változhatatlan közép) alapján Konfutse ismételt hangsúlyozza, hogy az öntökéletesítés az alapja mindennek. Ha az egyes személy tökéletesedik, a család rendezettebb lesz, ha a család rendezett, az állam is rendezett és akkor a birodalom nyugodt. Aki jól akarja kormányozni az államot, annak előbb a családját kell jól vezetnie; ha egy fejedelmi család kegyes, az egész államban virágzik a hiao vagyis a kegyelet; ha a fejedelmi család kötelességtudó, az egész állam az. Ezért a böles fejedelem mindenekefelett az égi erényre törekszik. Az égi erény az Égtől nyert és bennünk élő isteni szikra kipattanása, fellángolása és érvényesülése; ezt kell tökéletesíteni és tökéletes állapotban megtartani. Az ember tehát jó természetet nyert az égtől; aki ezzel az égi természettel egyezőleg cselekszik, az a kötelesség útján halad. Akit sem gyönyör, sem bosszúság, sem bánat fel nem izgat, annak szelleme egyensúlyban van. Ez az egyensúly vagy összhang az a gyökér, melyből az emberi cselekedetek erednek. Őt kötelessége van minden embernek, melyek 3 tulajdonság által lépnek életbe.

¹⁾ Dr. Agner fordítása nyomán.

²⁾ Plänckner fordítása nyomán. Grube szerint mind a két mű Konfutse unokájától, Psze-szé-től származik, de a szellem bizonyára konfuciusi.

Az öt kötelesség: 1. A fejedelem és alattvalók. 2. Apa és fiú. 3. Férj és feleség. 4. Idősebb és ifjabb testvér. 5. A barátok és társak egymáshoz való viszonyából folyó kötelességek. A 3 tulajdonság vagy *főerény* pedig: a tudás, emberszeret és bátorság. Az, aki e három dolgot tudja, képes az öntökéletesítésre, aki képes az öntökéletesítésre, kormányozhat másokat, aki másokat kormányozhat, kormányozhatja a családot és az államot.

Az eddigieket részben kiegészíti, részben világosabbá teszi az a táblázat, melyben Martin a Konfutse etikáját összefoglalta.* Eszerint, miután az Ég az embert életre hívta, a „nagy tudomány“ (ta-hio) feladata megállapítani a társadalomban való rendet. Az ég fiától (a császártól) le a közönséges emberig mindenkinek a személyes erényen kell kezdenie. Ennek eszközei: 1. tisztességes viselkedés; 2. igazságérzet; 3. a szándékok őszintesége; 4. az észnek értelmessége. A személyes erény széleskörű gyakorlata szüli a jó királyt. Ennek feladata a társadalom javítása, ennek eszközei: 1. a családi fegyelem; 2. a birodalom kormányzása; 3. a világ meghódítása (megbékéltetése). Ez a „nagy tanítás“ táblája, mely megismerteti az erény törvényeit, de mivelhogy a szívre felügyelni bajos, ismerni kell a szív törvénytábláját is. Ide tartozó elvek, pl.: aki engedelmeskedik az égnek, zabolázza önmagát, az végre szentté vagy bölcsész lesz; aki ellenben kielégíti önmagát és elúzi a lelkiismeretet, napról-napra mélyebbre sülyed s végül állattá, szörnyeteggé válik. Ehhez járul az erkölcsi kiválóság, vagyis az erények táblája, ide tartoznak pl. a *felebaráti szeretet*, melynek parancsa: „Ne tégy másnak olyat, amit nem akarsz, hogy más cselekedjék veled, — vagy a *nagylelkűség*: a jótetet viszonzni kell, a sérelmet nem. A klasszikus könyvek szerint különben arra a kérdésre, hogy mivel kell viszonzni a jót, mivel a rosszat, Konfutse így felelt: a jót jóval, a rosszat igazsággal. Az erények között szerepel a *testvériség* is, melynek parancsa: tiszteld bátyádat és légy jószágos öcsédhez, tiszteld az aggokat és adj elsőbbséget az idősebbnek. A 4-ik tábla végül az önbírálat, azaz a vétkek táblája; ilyenekül fel vannak sorolva: a kegyetlenség, irigység, önzés, bárgyúság, büszkeség, fukarság satöbbi. Nyilvánvaló, hogy a konfuciusi erkölestan elsősorban a jelen gyakorlati életre irányul; mégis, noha egészben véve bizonyos világiás józanság van benne, nem teljesen utilisztikus irányú, mert főgondolata az, hogy az ég által eredetileg belénk oltott tisztaságot és tökéletességet elérni a tulajdonképeni célja az embernek. Igen szép az a gondolata is, hogy csak az tud másokat vezetni, aki saját magát vezetni képes. Különösen a fejedelem elé rendkívül magasztos ideált állít: a fejedelem hivatása égi eredetű, arra kell törekednie, hogy az égi erényt megszerezze és ezáltal azoknak,

* Lóczy: A mennyei birodalom. 270—275.

kik a maguk erejéből nem juthatnak el hozzá, mintaképeül szolgálhasson. De a munka eszményítését, melyet a kínai tisztviselő említ, nem találni sehol. Mivel azonban ebben az etikában a meglévő felülemelkedő erkölcsi eszmény, az *erkölcsi ideál természetfölötti szentesítése hiányzik*, minden igazi haladás gyökerében el van fojtva és a nagy gyakorlatiság, józanság végre is köznapiságra, laposságra, színtelenségre vezetett, amit a mai mennyei birodalom szellemi és erkölcsi arculata félreismerhetetlenül igazol. A mai kínai ember igazi vágyai: a gazdagság, tisztelet, sok fiúgyermek, hosszú élet és csendes halál, magasabbra nem törekszik.

Igen nevezetes vonása a Konfuceus erkölcsstanának, hogy benne igazi vallásos elem nincsen. Sem theologiai, sem dogmatikai nézeteket, sem titokszerűséget, sem természetfölöttséget nem igen találunk benne. Úgy látszik, hogy Kong mesternek semmi érzelme sem volt ama mély kedélymozgalom iránt, melyet vallásnak nevezünk és melynek magva egy Istennek, mint emberfölötti valónak elismerése. Konfuceus vallási tekintetben skeptikus, agnosztikus és azért az ő eredeti tana, amennyire ismerjük, nem is vallás, hanem erkölcsstani rendszer. Megvetette a babonát és azért óvakodott minden oly tanítástól, mely valami új babona keletkezésére adhatt volna alkalmat, a régi babonákat azonban nem rontotta le. Ez a makacs hallgatása a végső és utolsó dolgokról meg is termette veszedelmes gyümölcseit. A nép nem találván tanaiban választ olyféle kérdéseire és vágyódásaira, más tanítókhoz fordult és így kezd terjedni az eredeti jellegéből teljesen kivetkőzött taoizmus és a buddhizmus. És ma a babona sehol sem burjánzik oly vígan, mint Kínában. „A kínaiak minden alkalommal oly eszközökhöz fordulnak, melyek által a rossz szellemeket elűzhetni, a jókat pedig megnyerhetni vélik. Lobogó lámpák, arany pillangó lemezek és piros füstölt papiros nélkülözhetetlen tárgyak minden házban.“ Ma úgyszólván minden kínai ember három felekezethez tartozik. A mindennapi életben Kongtse elveit követi, rendkívüli esetekben a taoizmus magikus eszközeiben keres menedéket, élete utolsó napjaiban pedig a halálfélelemtől gyötörve, a buddhista szekták valamelyik papjának a vigasztalását veszi igénybe. Ez a három vallás pedig annyira kielégíti őket, hogy a keresztyén vallástól idegenkednek és így annak terjedése igen lassan halad. Egy kínai tudós meg is magyarázta egy keresztyén hittérítőnek, hogy miért elég nekik e három vallás. A „konfucianizmus — úgymond — az életbölcsekre tanít, arra, hogy a közösségi élet öt kötelességét felismerjük és érvényesítsük, a taoizmus feltűnteti a természet titkos erőit, a buddhizmus végre a túlvilághoz való viszonyunkat szabályozza.“

A mondottakból kiviláglik, hogy a mai hivatalos konfucianizmus, mely az egész kínai állami és társadalmi életet áthatja, nem azonos Konfuceus tanával, hanem, hogy az eredeti konfuceusi

tanításokon kívül a régi kínai vallás babonái, továbbá a buddhista és taoista elemek tarka konglomeratuma az. Mindamellett nagyok a konfucianizmus érdemei. A pesszimizmus- és cinizmussal szemben praktikus célokat tűz a kínai ember elé. Meggyökereztetette a patriarchalizmust, mely a kínai szellem legérdekesebb sajátága, mert a család a kínai ember gondolkozásának, érzelmének egyetlen tárgya. Maga az állami élet is csak szélesebbkörű felfogása a családi életnek. A családok egyeteme alkotja a legnagyobb családot, az államot. A nép uralkodója és a nép atyja egygyé lett s a császár csak annyiban különbözik a családfőtől, hogy a kör, melynek ő a középpontja, nagyobb, mint más kör. A kínai társadalomnak ezt a berendezését a kínai tisztviselő helyesen hasonlítja a római népéhez. Összefoglalólag mondhatjuk, hogy a jelen élet nyújtotta feladatok teljesítése, a patriarchalizmus és ezzel kapcsolatban a nemzeti hagyomány, a régiség tisztelete, a kegyelet a szülők, ősök és hatóságok iránt volt az a három momentum, melyet a konfucianizmus az egész kínai nemzet lelkébe vésett, amivel nagyban hozzájárult a mennyei birodalom évezredes főnnállásához. De hogy a konfucianizmus nem tette szentekké a kínaiakat, maga a kínai tisztviselő is kénytelen beismerni. Elvitathatatlan, hogy vannak a kínai embernek fényes jellemtulajdonságai; ilyenek a fáradhatatlan szorgalom, bámulatós kitartás, az igények- és élvezetekben való mértéktartás, takarékoság, a természeti élet szeretete stb., de van sok hibája is: a bizalmatlanság, a rokonérzés hiánya, az idegenek gyűlölete, a fukarság, túlzott konzervativizmus, a világtól való elzárkózás, melynek oka az az öntelt büszkeség, mellyel 4000 éves kulturájára hivatkozik; nagy hiba továbbá: a természettudományi ismeretek teljes hiánya, a technikai vívmányok semmibe sem vevése és amit első renden kellett volna említenünk: a nő alárendelt helyzete. De ideje, hogy Krisztusról és a keresztyénségről is szóljunk.

Láttuk, hogy Konfutse inkább *erkölcs- és államtanító, sőt realpolitikusként mint próféta vagy vallásalapító*. Mindenesetre tiszteletreméltó egyéniség ő, aki sokban Sokratesre emlékeztet és akinek élete egészben véve méltó volt egy hazáját szerető és öntudattal bíró államférfihez. De sem az ő egyénisége, sem az ő élete nem mérhető össze Jézussal, mint világtörténeti személyiséggel. Zsémbeskedő természete, a külsőséges formákhoz ragaszkodása, kenetes, okoskodó tanító modora nem állja ki a versenyt Jézus hatalmas komolysága, szelíd fensége, erkölcsi energiája, lángoló emberszeretetével és mindig a bűnt előterbe helyező, szívhez szóló, népies képekben és példázatokban gazdag beszédmódjával. De ami a fő, Konfutse jelleméből hiányzik a hit, a vallásos érzés ereje, mely az erkölcsi jónak is leghatalmasabb kútforrása. Jézus Krisztus ellenben *páratlan és fölülmulthatatlan annál a vallásos lángnál fogva, mely bevilágítja egész lényét és személyiségének központi mozgatója*. Azért emberi szempontból véve ő a világ

legnagyobb vallási lángelméje, vallásos hite pedig vallástörténetileg* tekintve a legmagasabb fok, melyet az emberiség vallásos tudata elért. Vallás nélkül pedig nem lehet el az ember. Láttuk, mily szomorú következményekkel járt, hogy Konfutse ezt nem érezte, a kínai nép a babonás politheizmus karjaiba vetette magát, ott keresi az Istent, akihez a tiszteletreméltó mester nem tudta elvezetni; mert bizony az emberi lélek csak úgy nyugodhatik meg, ha eljut Ő hozzá; ebben pedig Jézus egyetlen igaz vezérünk.

De nézzük a Konfutse etikáját: vajjon csakugyan meghaladja-e a Krisztus erkölestánát, amelyet példányszerűen igazolt saját életével Konfutse magasztos etikai tanain kívül sokat tart a régi szokások- és szertartásokról; célja népének humanizálása; az ehhez vezető út a múlt intézményei és erkölseihez való visszatérés és a Li vagyis a régi ritusok és szokások feltétlen tisztelete. Krisztus ellenben mindig az emberek lelkéről, szívéből beszél és tanainak főtárgya a belső érzület megváltoztatása. Konfutse tanakot, szabályokat nyújt, melyek betartásától vár mindent; pedig az etika, az erkölcsiesség nem az erkölcsi szabályok ismeretétől függ, nem a tudás, hanem az érzület, az akarat dolga. Ezt tudta, ezt érezte Krisztus és azért nemcsak tanította, hanem élte is az erkölcsiességet. Konfutse folyton hangoztatja, hogyan viselkedjünk atyánkkal, id. testvérünkkel, a királlyal, a hatóságokkal szemben, az erkölcsi céllal a szándék őszinteségével ellenben nem igen törődik, Krisztus pedig *erre* helyezi a fősúlyt. Konfutse arra tanítja a királyokat, hogyan lehetnek népszerűekké, az egyéneket pedig, hogyan lehetnek a közönségesen felülemelkedő emberek: bölcsek vagy szentek; Krisztus ellenben oly példányképet állít föl, melyet szegény és gazdag, művelt és műveletlen egyaránt követhet. (Bryan.) De különösen két pontban szembetűnő a különbség a konfutsei és a krisztusi erkölestán között. Konfutse szerint az a gyakorlati szabály, mely az ember cselekvését irányítja ez: „Amit magadnak nem akarsz, ne tedd másnak“. Ez, mint látjuk, csak negatív szabály. Krisztus ugyanezt igenlegesen fejezi ki, ami mérhetetlenül többet tartalmaz. A kínai tétel szerint az egyeseknek csak arra kell törekednie, hogy kárt ne okozzon embertársának, a keresztyének pedig jót *kell* cselekednie. Így pl. ha valaki vízbe esik, a kínainak a fenti szabály értelmében nem kell őt okvetlenül kimenteni, a keresztyének igen. Még jelentősebb és következményeiben hatásosabb egy másik különbség. Konfutse szerint a jót jóval, a rosszat igazsággal kell viszonzni. Krisztus e tekintetben is magasabb ideált állít fel, azt mondván: „Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jól tegyetek azokkal, akik titeket

* Természetes, hogy ezzel a vallástörténeti és anthropocentrikus jellemzéssel Jézus vallási jelentősége nincs kimerítve. Fel. szerk.

gyűlölnék és imádkoztatok azokért, akik titeket háborgatnak és kergetnek titeket“. *Az általános emberszeretet* bizony nincs meg a nagy kínai bölcselőben, nem emelkedik arra a magaslatra, hogy ne csak a fejedelem és alattvalók, apa és fiú, férj és feleség, idősebb és ifjabb testvér, barátok és társak közti érintkezést szabályozza, hanem *az egész emberiséggel szemben* követendő erkölcsi magatartást is. Messze marad tehát e parancstól is: „Szeresd felebarátodat mint tenmagadat“. Már pedig *ideálok nélkül nem lehet el az emberiség*, ezt éppen Kína jelenlegi anyagi gondolkodása és hátramaradottsága bizonyítja; pedig okulhatna Japán példájából, mely sokat köszön az európai kulturának és mely tőle tanulta a haladás eszméjét. De különösen az erkölcsiség terén az eszmény felállítása elengedhetetlen. Az ideál kiveszése a morálból bizony egyértelmű volna a morál, az erkölcsiség megsemmisülésével. Azért nem a konfucsei, hanem a keresztyén erkölcsiség lesz az ideál, mely felé haladni fog az emberiség. Hogy ezt a fenséges ideált még nem érte el egyetlen keresztyén nemzet és egyetlen keresztyén felekezet sem, bizonyos, de épp oly bizonyos, hogy haladunk feléje és ha van is sok konvencionális hazugság éppen korunkban a vallás terén, ha oly sok a névleges és oly kevés az igazi keresztyén, midőn az ember ajkával vallja azt, amit szíve nem érez, esze nem hisz, úgy ez legtöbbször onnan ered, hogy korunk magas és fejlett kulturáját még nem hozták összhangba a fejlett és tisztult vallással, a modern filozófiai gondolkodást a bibliaszerű egyszerű, kegyes hittel, vagyis hogy a keresztyén hitből még nem választották ki a történetileg és bölcsészetiileg tarthatatlanná vált tudáselemeket; erre a munkára pedig a modern protestáns teológia van hivatva, melynek sikeres munkássága áldást fog árasztani a szellemi és társadalmi élet minden terén, mikor a vallási érzést és tudatot ismét a maga tisztaságában és közvetlenségében fogja feltámasztani.*

A mi sokszor említett kínai tisztviselőnk nem akar tudomást venni a keresztyén szeretet munkáiról sem, az altruizmus és szocializmus terjedésével kapcsolatos jótékony és emberbaráti intézmények létesítéséről, ami mind a keresztyén szellemnek a társadalomra tett hatását bizonyítja és a sovínista kínai, midőn

* A szerző fentebbi ítéleteit a magam részéről több tekintetben túlzottnak tartom; nevezetesen úgy látszik, hogy a szerző nemcsak a „modern“ teológiának, hanem általában a theol. tudománynak jelentőségét bizonyos irányban túlbecsüli, amikor annak a szellemi és társadalmi élet minden terére kiható megújító hatást tulajdonít. Az igazi megújulás, amelyre szükségünk van, csak a keresztyénségnek őseredeti, tiszta forrásaiból, a tiszta bibliai evangéliumból fakadhat s a teológia is csak annyiban hozhat áldást, amennyiben ezt az ősi evangéliumot csonkítatlanul fenntartja. De természetes, hogy a teológia az evangéliumot és a belőle fakadó életigazságokat a jelenkor szükségleteinek, gondolatvilágának és kifejezés módjának megfelelő tudományos alakban és módszer szerint dolgozza fel. Fel. szerk.

semmiképp sem hajlandó saját politikai, társadalmi, gazdasági és vallási intézményeit az európaiakkal feleltetni, nem csak azért teszi, mert tökéletesebbeknek tartja a kínai intézményeket, hanem azért is, mert félti a nyugati civilizációtól, és annak csodás technikai vívmányaitól *népe természetszerű életét*. Ebben az aggodalmában tulajdonképpen a kultúra értékének súlycs problémája rejlik, melynek felfogására nézve legélesebb és legdöntőbb az ellentét a kelet és a nyugat között és ez ellentétnek az oka végső elemzésben a konfuciusi és keresztyén világnézet közötti alapvető különbségben keresendő. Sokat dicsőített kulturánk látára nem zárkozhatunk el attól a szomorú ténytől, hogy a művelődés, melynek igazi hivatása az volna, hogy fokozza az emberek boldogságát és enyhítse az ember sok baját, természetszerűen mindig újabb bajokat idéz föl. De azért a keresztyén nemzetek még sem szünnék meg haladni, mert él lelkökben az a hit és ezt a *keresztyénség felemelő ereje gyökerezettette meg bennök, hogy az ember útja mégis csak fölfelé halad, bármint tekereg is, és hogy az egész emberiség és annak kulturája egy érzékfölötti lét céljait szolgálja*. Ezáltal pedig az ember megszabadult egyfelől a kínos tüprengés gyötrelmeitől, másfelől az elfásító rezignáció semmittevésétől. A kínai ember ellenben a konfucianizmus hatása alatt a múltba tekint, nem ismeri a haladás elvét, a kultúra értékébe vetett hitet, csak a jelen gyakorlati haszon lebeg a szeme előtt, nincs áthatva attól a tudattól, hogy a jövőért kell dolgoznia. Mert csakis *az érzékfölöttibe vetett hit, tehát a vallás ad életünknek értelmet* és teszi azt és kulturánkat értékké. Az erkölcsnek is csak így van értelme, ha bizonyos elméleti világnézetre, metafizikai alapra támaszkodik. Jézus ép az által, hogy az erkölcsiséget elválhatatlan kapcsolatba hozta a vallással, emelte azt a legmagasabb fokra.

Azonban be kell vallanunk azt is, hogy a keresztyénség a maga fenkölt programját teljesen nem váltotta be. Be kell vallanunk, hogy sokszor, igen sokszor visszaéltek Krisztus névvel, hogy sokan elferdítették a megváltó tanításait és hogy különösen háborús időkben a keresztyének éppen nem viselték magukat mindig nevükhöz méltóan. Sajnos, hogy pl. 1900-ban is a boxer csapatok „annyit nem raboltak és pusztítottak, annyi ártatlan nőt és gyermeket nem koncoltak fel, mint a követségeket felmentő és megaláztatásokat megbosszuló európai csapatok.” (Lóczy.) Végtelen kárára válik a keresztyénségnek, hogy ez a bosszú Krisztus nevében történt, mert bizony nem történt *az ő szelleme szerint*. Kétségtelen valóság, hogy a mai európai társadalom nagy része egy megújhodott vallás után sóvárog, ez pedig csak az igazi krisztusi szellem feltámasztása és érvényesítésével lehetséges, *ez a krisztusi szellem az ő magasra vezető, erőadó lelke kell, hogy átjárja kovásként az önbálványozásba, hitetlenségbe és egoizmusba*

fulladt társadalmunkat. Bizony teljes félreismerése a *Krisztusnak*, ha a kínai tisztviselő *őt aszkétának tartja*, mert a keresztyénség legbensőbb lényegében nincsen semmiféle világkerülés, hanem *világnemesítés*. Jézus erkölcsana, mint tudva van, teljesen vallásából fakad és minthogy e tan szerint Isten *maga a szeretet*, következésképp *a mi* erkölcsi feladatunk is csak az lehet, hogy *őt* utánözva embertársaink iránt szeretetet gyakoroljunk; a Krisztus által élt szeretet pedig nem kívánja, hanem belekényszeríti az embert a közösségi életbe. Az azonban igaz, hogy Jézus nem volt, de nem is akart szociális reformer vagy politikai pártvezér lenni, mint Konfutse. *Ő* az emberek erkölcsiségét és hitét akarta megjavítani és nem tartotta szükségesnek a vagyon, a földi javak elosztásának a szabályozását, mert meg volt róla győződve, hogy aki át van hatva a felebaráti szeretettől, az nem nézi hideg közönnyel embertársai nyomorát, hanem készséggel segít rajtuk. És valóban a Krisztus tiszta vallása, az *ő* szeretete az a panacea, mely meggyógyítja a világ összes bajait és meg fogja gyógyítani a jelenkori európai társadalom sok kiáltó sebet is, melyeket a kínai tisztviselő helyenként oly könnyörtelenül feltár. A bajok egész özöne származott különösen abból, hogy az evangéliumból szociális programot, vagy politikai tanrendszert akartak levezetni, önző társadalmi, nemzetiségi és állami hatalmi érdekeket az evangélium hótiszta elveivel igazolni, megfedkezvén arról, „*hogy a keresztyénség elsősorban vallás erkölcsi erő és hatalom, üdvözítő élet-szentség és csak másodsorban kulturtényező, politikai faktor vagy nemzetiségfejlesztő hatalom.*“

Dr. Szelényi Ödön.